

УДК 378.014

А. В. КОВАЛЬОВ (канд. екон. наук, доц.)

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь.

ОЦІНКА ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВУЗІ

В умовах інноваційного вектора розвитку економіки особливої актуальності набувають питання забезпечення якості професійної підготовки фахівців. Запропонована модель управління якістю освіти у ВУЗі охоплює всі стадії навчання – від відбору абітурієнтів до супроводу фахівців у сфері їх використання. З метою отримання узагальнюючих відомостей про якість освітнього процесу у вигляді комплексних та інтегрованої оцінок запропоновано використати принципи кваліметрії. За допомогою експертних методів сформовані показники для оцінки кожної підсистеми управління якістю освіти та визначення їх вагових коефіцієнтів.

Ключові слова: *освіта, якість, ВУЗ, кваліметрія, інтегральна оцінка, вагові коефіцієнти.*

Постановка проблеми. В умовах інноваційного вектора розвитку економіки особливої актуальності набувають питання забезпечення якості професійної підготовки фахівців. Рівень професійної підготовки фахівців у ВУЗі повинен відповідати як потребам ринку праці у фахівця відповідної кваліфікації, так і потребам особи в здобутті конкурентоздатних знань.

Одним з основних напрямів підвищення рівня професійної підготовки фахівців є розробка варіативних моделей управління якістю вищої освіти, заснованих на принципах TQM – Загального управління якістю, лежачих в основі стандартів ISO 9001:2001. Питанням формування і розвитку систем управління якістю освіти, а також впровадження інноваційних методів навчання присвячені роботи С.І. Архангельського, Ю.П. Адлера, Ю.К. Бабанського, В.І. Байденко, А.П. Беляевой, В.П. Беспалько, А.Л. Денісової, В.В. Краєвського, Б.М.Кедрова, І.Я. Лернера, В.Н.Столетова, Н.Ф. Талізінної, М.М. Поташника, Ф.Р. Філіппова та ін.

Загальні принципи TQM знайшли практичну реалізацію у всіляких моделях управління якістю освіти, впроваджених в більшості ВУЗах України [1, с. 20]. Проте, зважаючи на відсутність критеріїв ефективності систем управління якістю освіти, що діють у ВУЗах, не представляється можливим судити про те, наскільки досконалі процеси освітньої діяльності ВУЗу і яка модель управління якістю освіти є раціональнішою. Оцінка ефективності систем управління якістю освіти, що діють у ВУЗах, як правило, поєднується з процедурами ліцензування, атестації і державної акредитації і проводиться відповідно до переліку показників і їх критерійних значень, затверджених Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України.

Відповідність показників діяльності ВУЗів встановленим критеріям свідчить про потенційні можливості ВУЗу забезпечити виконання державного стандарту професійної підготовки фахівців. Проте, реальні можливості ВУЗу залежатимуть від впливу і інших чинників, таких як рівня до вузівської підготовки абітурієнтів; регіонального попиту на ринку праці відповідних професій; демографічної, політичної і економічної складових макросередовища; впливу сил найближчого оточення студента, його ціннісних орієнтирів і тому подібне. Мінливість параметрів внутрішнього і зовнішнього середовища ВУЗу об'єктивує необхідність цілеспрямованої дії на всі складові навчально-виховного процесу, з метою протидії впливу чинників, здатних зробити негативний вплив на якість підготовки фахівців.

По суті, система управління якістю підготовки фахівців у ВУЗі включає два контури, перший з яких орієнтований на досягнення стратегічних цілей розвитку (наприклад, підтвердження відповідного рівня акредитації) [5, с. 132-138], а другий – на досягнення тактичних цілей і вирішення оперативних завдань по забезпеченню стандартів якості професійної підготовки фахівців.

У загальному випадку під управлінням якістю освіти розуміється сукупність принципів, скоординованих методів, способів, функцій і форм дії на всі складові навчально-виховного процесу з метою реалізації стратегічних планів вузу, забезпечення відповідного рівня державних стандартів професійної підготовки фахівців, а також протидії впливу ентропійних (руйнівних) чинників зовнішнього і внутрішнього середовища ВУЗу.

Першим кроком при побудові системи управління якістю освіти у ВУЗі є вибір моделі управління, відповідної стратегічними цілями ВУЗу, а також вирішенню тактичних і оперативних завдань [2, с. 147-150]. Основні складові моделі визначаються баченням керівництва ВУЗу про найбільш ефективні шляхи підвищення якості освіти. Це можуть бути знов створені функціональні

підрозділи в структурі управління ВУЗом (наприклад, відділ управління якістю освіти, групи аналізу якості навчання на факультетах і кафедрах; комісії контролю якості навчання і організації навчального процесу; органи студентської самоврядності та ін.); перерозподіл функцій між існуючими функціональними підрозділами і кафедрами; розробка вимог до різних процесів освітньої діяльності, системи показників і способів оцінки рівня їх досконалості; створення ефективного мотиваційного механізму і тому подібне. Ефективність вибраної моделі управління якістю освіти у ВУЗі значною мірою залежить від повноти і якості функцій, що реалізуються по управлінню освітнім процесом, скоординованій діяльності керівництва, фахівців, співробітників і студентів, а також системності і комплексності в управлінні. Кажучи про ефективність вибраної моделі управління, слід пам'ятати, що ВУЗи, будучи одним з елементів освітньої системи, тісно взаємодіють з іншими освітніми структурами і, перш за все, із загальноосвітніми школами, ліцеями, технікумами тощо. Рівень знань їх випускників, морально-етичній і соціальній зрілості є визначальними чинниками успішного навчання у ВУЗі. Тому система управління якістю освіти у ВУЗах повинна носити комплексний характер, охоплюючи всі стадії навчання, включаючи до вузівську підготовку, безпосереднє навчання у ВУЗі і закінчуючи супроводом випускників у сфері їх використання [12, с. 123-129].

Одній з форм взаємодії з до вузівськими освітніми структурами є організація на договірній основі профільного навчання учнів старшої школи для здобуття ними робочих спеціальностей. Супровід випускників ВУЗу у сфері їх використання також можливо на договірній основі переважно з крупними підприємствами і організаціями шляхом періодичного підвищення кваліфікації по раніше отриманій спеціальності, післядипломної освіти з метою здобуття іншої спеціальності, участі в роботі цільових семінарів [7, с. 25].

Модель комплексної системи управління якістю освіти у ВУЗі може бути преведена у наступному вигляді: об'єкт управління, представлений у вигляді трьох підсистем, що забезпечують процеси формування контингенту студентів, безпосереднього навчання у вузі і після дипломної освіти.

Управління процесом формування контингенту студентів зводиться до організації активної профорієнтаційної роботи, курсів до вузівської підготовки по поглибленому вивченню профільюючих дисциплін, проведенню днів відкритих дверей, рекламній компанії і тому подібне. Адресна цілеспрямована профорієнтаційна робота [11, с. 125-127].

Управління процесом після дипломної освіти зводиться до формування контингенту слухачів, що потребують підвищення кваліфікації або здобуття другої вищої освіти; розробці оригінальних учбових програм і робочих планів теоретичної і практичної підготовки, залученню до освіти досвідних педагогів і практичних працівників і тому подібне [14, с. 200-205].

Об'єктами управління учбово-виховного процесу є планування учбового навантаження педагогічних працівників і розкладу учбових занять, матеріально-технічне забезпечення учбового процесу, мотивація викладачів і студентів, соціальні гарантії та ін. Центральне місце в підсистемі управління якістю учбово-виховного процесу займає підготовка викладача до передачі знань, процес передачі теоретичних і практичних знань і, нарешті, контроль рівня засвоєння і придбання студентами практичних навиків [9, с. 56-59].

Узагальнюючими індикаторами якості освітньої системи могли б бути зміна міри інтелектуалізації змісту освіти, професійної підготовки фахівців і їх конкурентоспроможності на ринку праці. Проте, кожен з індикаторів характеризується великою кількістю параметрів (у тому числі тих, які важко формалізуються чи зовсім не формалізуються), що в умовах відсутності повної інформатизації системи управління ВУЗами, утрудняє здобуття узагальнюючих відомостей про якість освіти у ВУЗі. Задачу оцінки якості освіти у ВУЗі можна спростити, якщо перейти від окремих індикаторів до системи показників якості, що характеризують оцінюваний об'єкт під різними точками зору [8, с. 20-28].

Освітня система у ВУЗі є багатопараметричним об'єктом, стан якого описується кінцевим набором вихідних характеристик, які приймають певну множину значень. Методологія виміру складних багатопараметричних об'єктів базується на принципах кваліметрії – наукової дисципліни, в рамках якої розробляються методи кількісного оцінювання якості об'єктів будь-якої природи. Кількісна оцінка якості в кваліметрії базується на наступних принципах: 1) якість є сукупність лише тих властивостей, які безпосередньо пов'язані з результатами діяльності об'єкту відповідно до його призначення; 2) деякі складні і будь-які прості властивості можуть бути виміряні за допомогою абсолютного показника властивості P_i ($i = 1..n$; n - кількість властивостей оцінюваного об'єкту); 3) всі властивості, що формують якість, утворюють ієрархічну структуру у вигляді дерева властивостей,

нижній рівень якого представляє найбільш узагальнюючу властивість - якість об'єкту в цілому, а гілки більш високого рівня ієрархії представляють складні і прості властивості; 4) для зіставлення різних властивостей, вимірюваних в різних по розмаху і розмірності шкалах, використовується відносна безрозмірна оцінка K_i , яка відображає міру наближення абсолютного показника P_i до його еталонного (базового) значення $P_{i\text{баз}}$. Оцінка показника описується залежністю $K_i=f(P_i, P_{i\text{баз}})$, яка в окремому випадку і вживанні спрощеного методу кваліметрії може бути представлена нормуючою

формулою $K_i = \frac{P_i}{P_{i\text{баз}}}$, якщо збільшення P_i приводить до зростання K_i , або $K_i = \frac{P_{i\text{баз}}}{P_i}$, якщо

зменшення P_i приводить до зростання K_i ; 5) для зіставлення по відносній важливості всіх властивостей, що входять в «дерево властивостей», використовуються безрозмірні коефіцієнти ваговитості β_i , що встановлюються, як правило, експертним методом. Для зручності зазвичай

приймається $0 < \beta_i < 1$, а $\sum_i^n \beta_i = 1$; 6) комплексна оцінка багатопараметричного об'єкту виражається

за допомогою функції $K_o = \varphi(K_i, \beta_i)$. Функція φ може виражатися різними видами середніх, поліномами і так далі. При вживанні спрощеного методу кваліметрії ця функція може бути виражена як середня зважена простих оцінок:

$$K_o = \sum_{i=1}^n K_i \beta_{ii} \quad (1)$$

Комплексна оцінка K_o є характеристикою, що відображає всілякі аспекти аналізованого об'єкту, і дозволяє зробити однозначний висновок про зміну результатів його діяльності за аналізований проміжок часу.

Необхідно відзначити, що висновки, отримані лише на базі комплексної оцінки, виконують допоміжну роль. Тому комплексна оцінка об'єкту не виключає вживання всіляких методів аналізу змін окремих показників. По зміні комплексної оцінки в часі представляється можливим виносити судження про динаміку ефективності управління якістю освітньої системи. Першим кроком до кількісної оцінки об'єкту є формування системи показників, які безпосередньо пов'язані з результатами діяльності об'єкту. Проте спроби залучити якомога більше показників для характеристики стану системи можуть бути зв'язані з додатковими витратами праці, не завжди сумірними з підвищенням точності оцінки. Тому доцільно обмежитися основними показниками, що роблять вирішальний вплив на стан системи або її елементів [13, с. 367-370].

У якості базових показників приймалися їх значення в попередньому році. Комплексна оцінка кожної підсистеми визначалася по вираженню (1), а інтегральна оцінка навчально-освітнього процесу в цілому – шляхом усереднювання комплексних оцінок якості кожної підсистеми.

Інтегральна оцінка якості навчально-виховного процесу дозволяє отримати найбільш узагальнюючі відомості про якість навчально-виховного процесу і використовувати її як індикатор ефективності системи управління ВУЗом. При міжвузівському порівняльному аналізі комплексні та інтегральні оцінки якості освітньої системи можуть використовуватися в цілях рейтингування ВУЗів і визначення ефективності вибраних моделей управління ВУЗами.

Запропонована модель управління якістю освіти у ВУЗі охоплює всі стадії навчання – від відбору абітурієнтів до супроводу фахівців в сфері їх використання. З метою отримання узагальнюючих відомостей про якість освітнього процесу у вигляді комплексних та інтегрованої оцінок запропоновано використати принципи кваліметрії. За допомогою експертних методів сформовані показники для оцінки кожної підсистеми управління якістю освіти та визначення їх вагових коефіцієнтів.

Список використаної літератури

1. Система управління якістю. Вимоги: ДСТУ ISO 9001 – 2001. – К.: Державний стандарт, 2001. – 24 с.
2. Байдацька Н. М. Педагогічні умови моніторингу якості навчальних досягнень студентів у вищих навчальних закладах недержавної форми власності: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Байдацька Наталія Михайлівна. – Вінниця, 2007. – 220 с.
3. Бершадский М. Е. Дидактические и психологические основы образовательной технологи / М. Е Бершадский, В. В. Гузеев. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2003.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К., 1989. – 608с.

5. Найденова И. Е. Мониторинг качества профессиональной подготовки студентов туристического ВУЗа: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / Найденова Ирина Евгеньевна. – Москва, 2010. – 176 с.
6. Коробович Л. П. Педагогічні умови моніторингу результативності навчального процесу в системі педагогічного менеджменту приватного вищого навчального закладу: Автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.06 / Коробович Людмила Петрівна. – К., 2011. – 20 с.
7. Сергеева Е. В. Мониторинг учебных достижений студентов в системе управления качеством подготовки специалистов в педагогическом вузе: Автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / Сергеева Елена Викторовна. – Волгоград, 2011. – 27 с.
8. Субетто А. И. Технология сбора и обработки информации в процессе мониторинга качества образования (на федеральном уровне) / А. И. Субетто. – СПб. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2000. – 49 с.
9. Организация мониторинговых исследований в образовательных учреждениях: Научно-методическое пособие / под ред. С. Г. Кузенковой. – Новокузнецк: Институт повышения квалификации, 2004. – 108 с.
10. Пульбере А. И. Система мониторинга как средство управления качеством непрерывного технического образования: дис. док. пед. наук: спец. 13.00.08 / Пульбере Александр Иванович. – Ростов-на-Дону, 2006. – 441 с.
11. Белановский С. А. Методика и техника фокусирования интервью / С. А. Белановский. – М., 1993. – 140 с.
12. Сахарчук Е. И. Управление качеством подготовки специалистов в педагогическом ВУЗе: гуманитарный подход: Монография / Е. И. Сахарчук. – Волгоград: Перемена, 2003. – 259 с.
13. Шабанов Г. А. Педагогическое обеспечение качества образования в ВУЗе: дис. док. пед. наук: спец. 13.00.08 / Шабанов Григорий Александрович. – М., 2006. – 407 с.
14. Чандра М. Ю. Системный мониторинг как средство управления качеством образовательного процесса: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / Чандра Маргарита Юрьевна. – Волгоград, 2008. – 203 с.
15. Шишов С.Е. Школа: мониторинг качества образования / С.Е. Шишов, В.А. Кальней. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2013.

А. В. Ковалев. Оценка качества учебно-воспитательного процесса в ВУЗе.

В условиях инновационного вектора развития экономики особую актуальность приобретают вопросы качества профессиональной подготовки специалистов. Предложенная модель управления качеством образования в ВУЗе охватывает все стадии обучения - от отбора абитуриентов до сопровождения специалистов в области их использования. С целью получения обобщающих сведений о качестве образовательного процесса в виде комплексных и интегрированных оценок предложено использовать принципы квалиметрии. С помощью экспертных методов сформированы показатели для оценки каждой подсистемы управления качеством образования и определения их весовых коэффициентов.

Ключевые слова: образование, качество, ВУЗ, квалиметрия, интегральная оценка, весовые коэффициенты.

A. Kovalyov. Evaluating the Quality of the Educational Process at a University.

In the conditions of innovation economic development the problems of professional training quality become of particular relevance. Professional training at a university must meet both the needs of labor market for specialists and the needs of a person in obtaining competitive knowledge.

Interuniversity comparative analysis of comprehensive and integrated assessment of educational system quality can be used for universities ratings and to determine the effectiveness of the selected models of universities management.

Keywords: education, quality, university, Qualimetry, integrated assessment.